

TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH
RESPUBLIKA ILMIY-METODIK MARKAZI

O'zbek tilida lug'at boyligini rivojlantirish va og'zaki nutq

Mavzuning dolzarbligi

Bolaning til rivojlanishida lugʻat boyligi asosiy oʻrin tutadi. Bola qancha koʻp soʻz bilsa, uning fikrlash, savol berish, suhbatlashish va hikoya qilish imkoniyatlari shunchalik kengayadi. Lugʻat boyligini rivojlantirish yangi soʻzlarni yodlatish emas, balki soʻzni uning maʼnosi, talaffuzi, tasviri va real vaziyat bilan bogʻlash jarayonidir. Shuning uchun maktabgacha taʼlimda lugʻat ustida ishlash tabiiy muloqot, oʻyin va amaliy faoliyat asosida tashkil etilishi kerak.

Maqsad

Tarbiyachilarda lugʻat boyligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirish, soʻzni maʼnosi, talaffuzi va real vaziyat bilan bogʻlash tamoyillarini oʻzlashtirish hamda amaliy mashqlar orqali bolalarning ogʻzaki nutqini rivojlantirish koʻnikmalarini shakllantirish.

Tez xaritalash

yangi soʻzni tez anglash

Ikki kodlash

soʻz va tasvir orqali
mustahkamlash

Amaliy mashqlar

9 ta mashq bilan
mustahkamlash

Lugʻat oʻzlashtirishning ilmiy-nazariy asoslari

Tez xaritalash

Syuzan Kerri: bola yangi soʻzni birinchi eshitishdayoq taxminiy maʼnosini anglaydi.

Ikki kodlash nazariyasi

Allan Peyvio: verbal va vizual tizim birga faollashganda **xotirada saqlanish oshadi.**

Semantik tarmoqlar

Pol Neyshn: lugʻat bilimi kenglik (soʻzlar soni) va chuqurlikdan (maʼno, qoʻllanish) iborat.

Fonologik xotira va ritm

Alan Baddeli: ritm va takrorlash tovushlarni xotirada saqlashga yordam beradi.

Lugʻatning 3 bosqichi

Retseptiv → yarim faol → produktiv
lugʻat bosqichlari orqali rivojlanish.

Umumiy tamoyil

Yangi soʻz koʻp marta turli vaziyatlarda qoʻllanganda faol lugʻatga aylanadi.

TEZ XARITALASH (FAST MAPPING) NAZARIYASI

Amerikalik psixolog Syuzan Kerri tomonidan ilgari surilgan ushbu nazariyaga ko'ra, bola yangi so'zni birinchi eshitishdayoq uning taxminiy ma'nosini vaziyat orqali anglab olishi mumkin. Ammo so'zning faol lug'atga kirishi uchun u turli vaziyatlarda qayta-qayta qo'llanishi kerak. Shuning uchun tarbiyachi yangi so'zni faqat bir marta tushuntirib qolmasdan, uni kun davomida turli faoliyatlarda ishlatishi lozim.

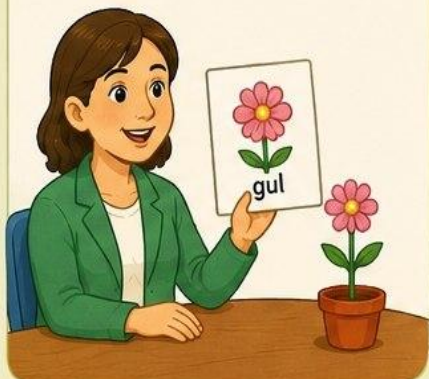

Syuzan Kerri

AMALIY MASHQ: "TOP VA NOMLA"

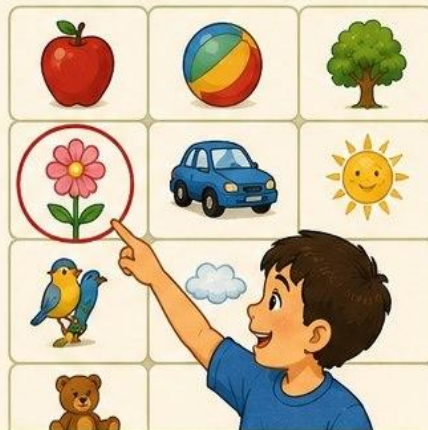
- 1 Tarbiyachi yangi so'zni rasm yoki predmet orqali tanishtiradi.

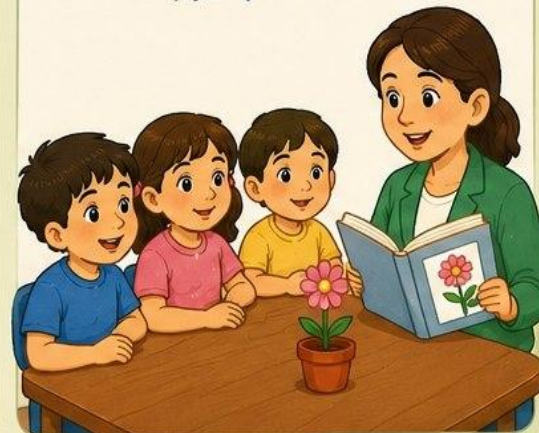
- 2 So'z ma'nosini sodda gaplar bilan tushuntiradi.

- 3 Bola rasm orasidan kerakli predmetni topadi.

- 4 Keyingi mashg'ulotlarda so'z qayta qo'llanadi.

KUTILADIGAN NATIJA:

Bola yangi so'zlarni kontekst orqali tushunadi va faol lug'atiga kiritadi.

QAYTA-QAYTA QO'LLASH – MUHIM!

O'yinlarda

Kitob bilan ishlashda

Rasm chizishda

Sayrda

Amaliy mashq: “Top va nomla”

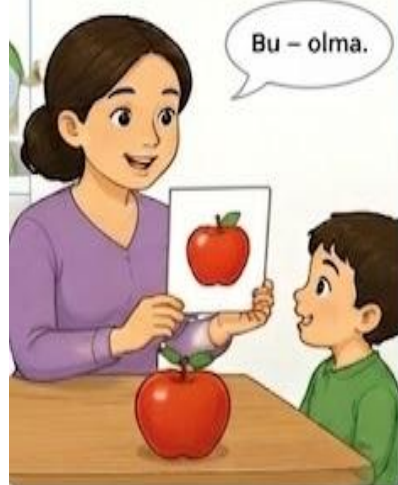
Maqsad: Yangi so'zlarni vaziyat orqali tushunish va eslab qolishni rivojlantirish.

Jihozlar: Rasimli kartochkalar, predmetlar.

1

Tarbiyachi yangi so'zni rasm yoki predmet orqali tanishtiradi.

2

So'z ma'nosini sodda gaplar bilan tushuntiradi.

3

Bola rasm orasidan kerakli predmetni topadi.

4

Keyingi mashg'ulotlarda so'z qayta qo'llanadi.

SO'Z QAYTA QO'LLANADI

Ikki kodlash nazariyasi (Dual Coding Theory)

VERBAL TIZIM

Soʻzlar orqali axborotni qayta ishlaydigan tizim.

VIZUAL TIZIM

Tasvirlar orqali axborotni qayta ishlaydigan tizim.
Soʻz vizual obraz bilan birga taqdim etilganda, ikkala tizim faollashadi va xotirada saqlanish ehtimoli oshadi.

Amaliyotda qoʻllash yoʻllari

Rasmi kartochkalar

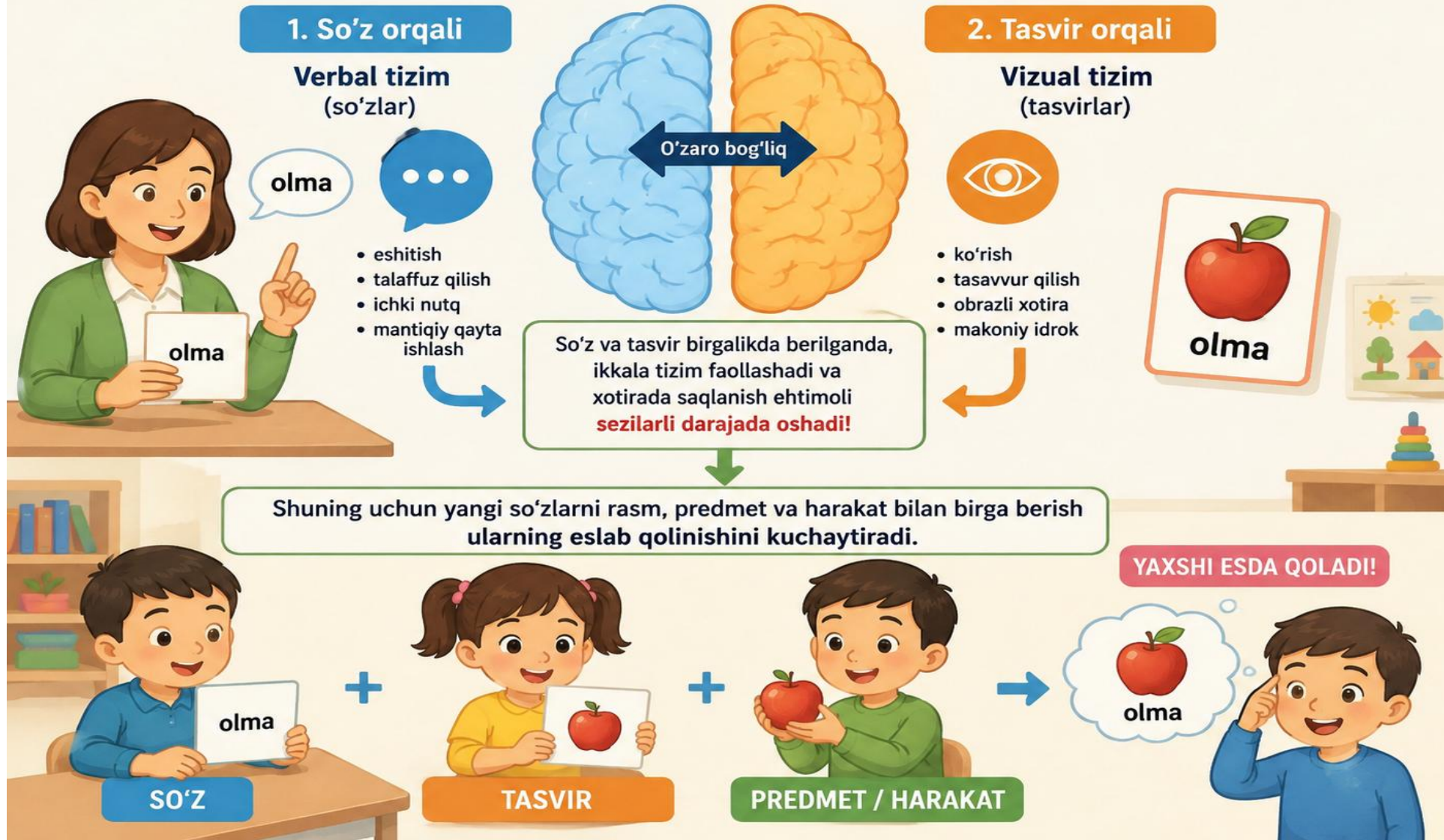
Syujetli rasmlar

Harakat bilan birga berish

Vizual lugʻatlar

SO'Z VA TASVIR – XOTIRANI KUCHAYTIRADI

Kanadalik psixolog Allan Peyvio (Allan Paivio) ta'kidlaganidek, inson miyasida axborot ikki alohida, ammo o'zaro bog'liq tizim orqali qayta ishlanadi:

Amaliy mashq: “Rasm va soʻz”

Maqsad:

Soʻz va tasvir oʻrtasida bogʻlanish
hosil qilish.

Bajarilish tartibi:

1. Tarbiyachi rasmni koʻrsatadi.
2. Predmet nomini aniq talaffuz qiladi.
3. Bola soʻzni takrorlaydi.
4. Soʻz ishtirokida sodda gap tuziladi.

Kutiladigan natija:

Bola yangi soʻzlarni
vizual tayanch
yordamida tezroq
oʻzlashtiradi.

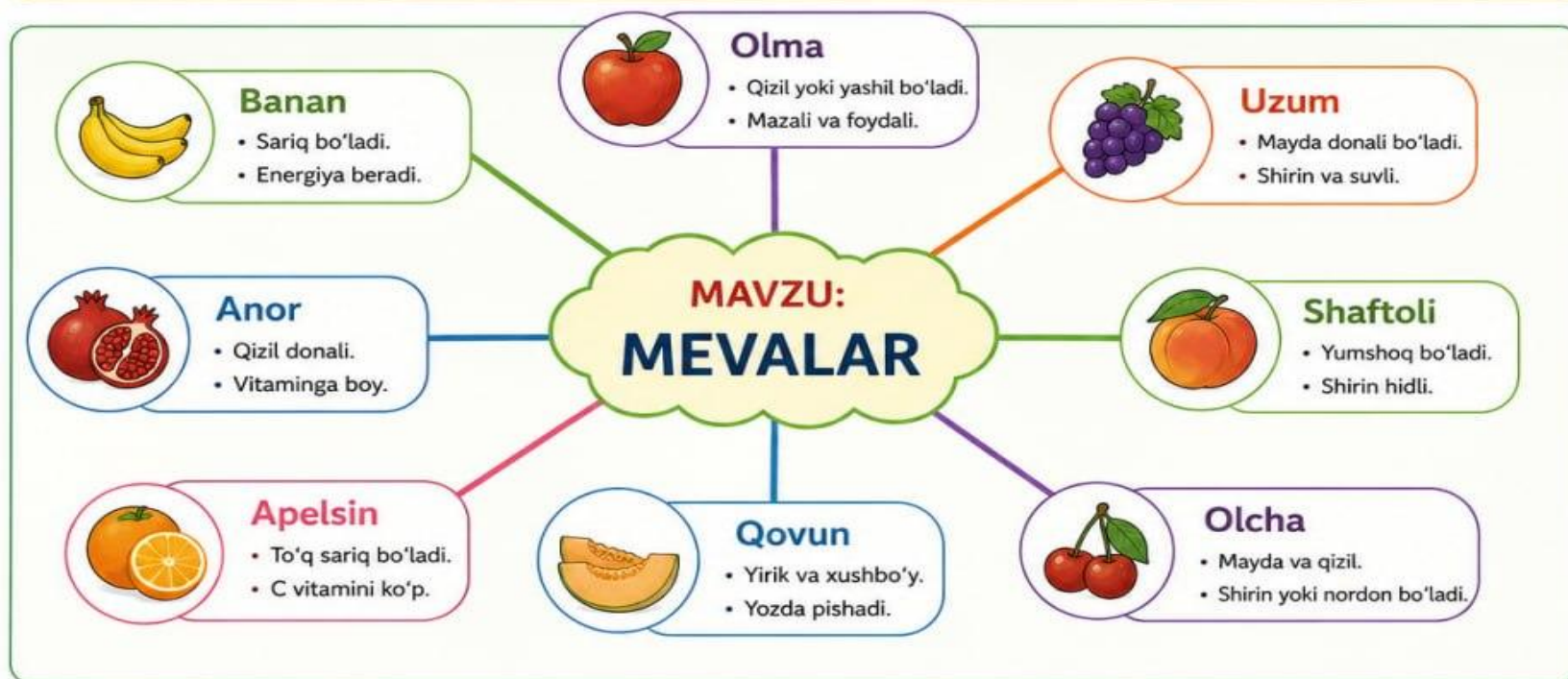
1. Rasm	2. Tarbiyachi aytadi	3. Bola takrorlaydi	4. Sodda gap tuzamiz
	Bu – olma. 	 Olma.	 Olma qizil.
	Bu – toʻp. 	 Toʻp.	 Toʻp katta.
	Bu – ayiqcha. 	 Ayiqcha.	 Ayiqcha yumshoq.
	Bu – kitob. 	 Kitob.	 Kitob qiziqarli.
	Bu – qalam. 	 Qalam.	 Qalam uzun.

Amaliy mashq: “So‘zlar xaritasi”

Maqsad: So‘zlarni mavzu asosida bog‘lash va ma’nosini chuqur anglash.

Jihozlar: Rasmlar, kartochkalar, plakat.

So‘zlardan gap tuzamiz

Bajarilish tartibi:

- 1 Tarbiyachi mavzu tanlaydi.

- 2 Markazga asosiy tushuncha yoziladi.

- 3 Shu mavzuga oid so‘zlar joylashtiriladi.

- 4 Har bir so‘zning belgisi va xususiyati aytiladi.

- 5 Bolalar so‘zlardan gap tuzadilar.

Amaliy mashq: “Ritmik so’zlar”

Maqsad:

So’zlarni to’g’ri talaffuz qilish
va eslab qolishni rivojlantirish.

Bajarilish tartibi:

1. Tarbiyachi mavzuga oid so’zlarni tanlaydi.
2. So’zlarni bo’g’inlab aytadi.
3. Bolalar ritm bilan takrorlaydi.
4. So’zlar gaplarda qo’llanadi.

1. So’zlar tanlanadi	2. Bo’g’inlab aytadi	3. Ritm bilan takrorlaydi	4. So’zlar gaplarda qo’llanadi
 olma	 ol – ma		Menda qizil olma bor.
 to’p	 to’p		Biz bog’chada to’p o’ynadik.
 kitob	 ki – tob		Men qiziqarli kitob o’qidim.
 qalam	 qa – lam		Qalam bilan rasm chizdim.
 daraxt	 da – raxt		Daraxtlar bisga soya beradi.

LUG'ATNING OG'ZAKI NUTQQA O'TISH BOSQICHLARI

1. RETSEPTIV LUG'AT

Bola so'zni tushunadi, ammo hali ishlatmaydi.

2. YARIM FAOL LUG'AT

Bola yordam bilan ishlatadi.

3. PRODUKTIV (FAOL) LUG'AT

Bola so'zni mustaqil qo'llaydi.

TEMATIK LUG'AT ASOSIDA ISHLASH

Yangi so'zlar bolaning kundalik hayotiga yaqin mavzular asosida tanlanadi:

1. OILA

ota, ona, bola, opa, aka, buvi

2. KIIYIMLAR

ko'ylak, shim, kurtka, poyabzal, qalpoq

3. HAYVONLAR

sigir, quyon, mushuk, it, qush

4. TABIAT

quyosh, bulut, daraxt, gul, yomg'ir

5. TRANSPORT

mashina, avtobus, samolyot, velosiped

6. O'YINCHOQLAR

ayiqcha, piramida, to'p, mashinacha, qo'g'irchoq

LUG'AT VA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

BIR MASHG'ULOTDA

8-12

ta asosiy so'z bilan ishlash tavsiya etiladi.

olma

stol

mushuk

quyosh

avtobus

koptok

gul

it

kitob

daraxt

samolyot

ayiqcha

AMALIY MASHQ: “SO‘ZLAR GULZORI”

Maqsad:

So‘zlarni o‘zaro bog‘lash
va og‘zaki nutqni rivojlantirish.

Jihozlar:

Plakat, rasmlar.

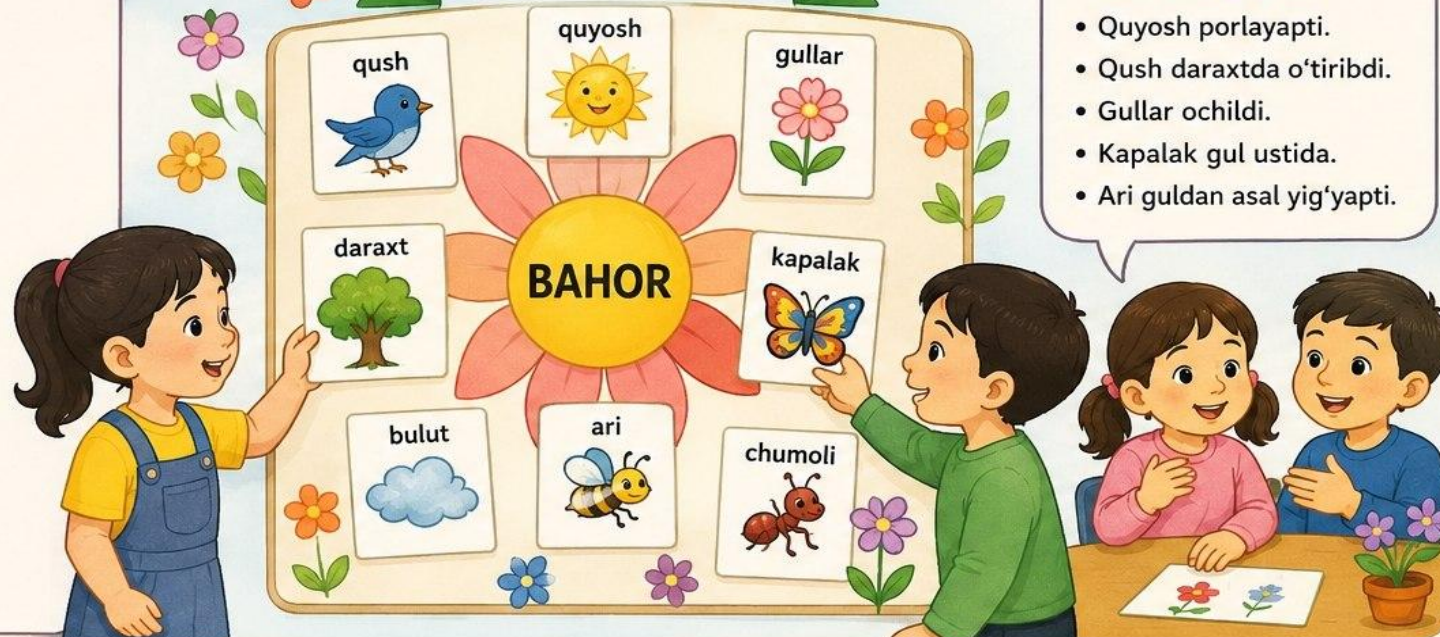
Bajarilish tartibi:

1. Asosiy mavzu tanlanadi.
2. Bolalar mos rasmlarni joylashtiradi.
3. Har bir so‘z haqida gap tuziladi.

Kutiladigan natija:

Bola rasm asosida
mustaqil fikr bildiradi.

MAVZU: BAHOR

RITM VA QO‘SHIQLAR ORQALI LUG‘ATNI MUSTAHKAMLASH

Harakat bilan birga bajarilgan
ritmik mashqlar bolaning
xotirasini kuchaytiradi.

Masalan:

Gul ochildi – ochildi,
Quyosh chiqdi – kuldi.
Qushlar uchdi – uchdi,
Bolalar raqsga tushdi!

gul

quyosh

qush

uchmoq

bola

raqs

tepmoq

kulmoq

AMALIY MASHQ: “SO‘ZNI FAOL NUTQQA OLIB CHIQAMIZ”

Maqsad:

Yangi so‘zni mustaqil qo‘llashga o‘rgatish.

Jihozlar:

Rasmi kartochkalar.

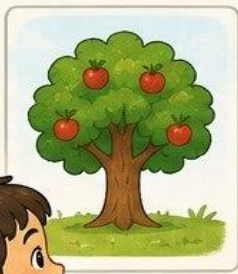
Bajarilish tartibi:

1. Bola rasmini taniydi.
2. So‘zni aytadi.
3. Savolga javob beradi.
4. Gap tuzadi.

Kutiladigan natija:

So‘z faol lug‘atga o‘tadi.

1 Rasmni taniydi.

2 So‘zni aytadi.

Daraxt!

3 Savolga javob beradi.

Bu nima?

Bu – daraxt.

4 Gap tuzadi.

Daraxtda ko‘p olma bor.

Yangi so‘zni mustaqil ishlatib oluvchi bola – faol nutq egasidir!

MINI-HIKOYALAR ORQALI OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Yangi so‘zlarni hikoya ichida qo‘llash bolaning bog‘lanishli nutqini rivojlantiradi.

HIKOYA:

Bugun ertalab Ali bog‘ga bordi.
U yerda katta **daraxt** bor edi.
Daraxtda kichkina **qush** uchirdi.
Qush sayrab, chiroyli qo‘shiq aytdi.
Bog‘da **gul** ochilgan edi.
Ali gulga suv quydi.
U yaxshi bola!

Hikoyadagi so‘zlar:

daraxt

qush

gul

bola

So‘zlar hikoyada qo‘llaniladi:

Daraxt – bog‘da bor.

Qush – daraxtda uchadi.

Gul – chiroyli ochiladi.

Suv – gulga quyiladi.

Ali – yaxshi bola.

Hikoya orqali bola so‘zlarni oson eslab qoladi va o‘z nutqida ishlatib boshlaydi.

AMALIY MASHQ: “TAYANCH SO‘ZLARDAN HIKOYA”

Maqsad:

Mustaqil hikoya tuzish
ko‘nikmasini rivojlantirish.

Jihozlar:

So‘z yoki rasm kartochkalari.

Bajarilish tartibi:

1. 3–4 ta tayanch so‘z tanlanadi.
2. Bolalar so‘zlar orasidagi bog‘lanishni topadi.
3. Kichik hikoya tuziladi.

Misol:

Quyong — bog‘ — sabzi — xursand.

Kutiladigan natija:

Bola so‘zlarni bog‘lab, izchil
nutq yaratishga o‘rganadi.

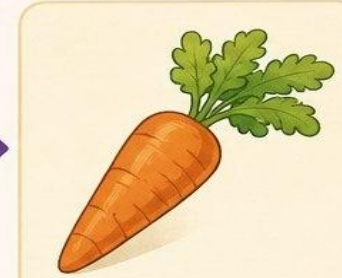
Tayanch so‘zlar:

quyon

bog‘

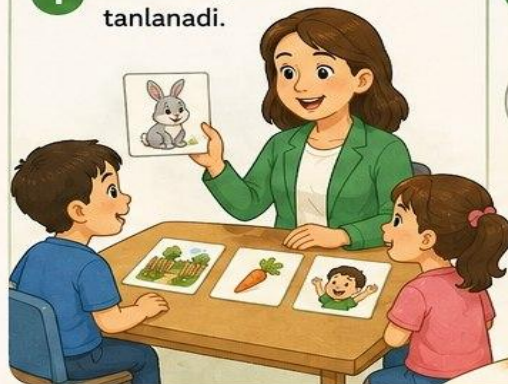
sabzi

xursand

BAJARILISH BOSQICHLARI

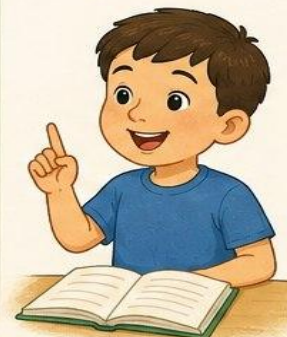
- 1** 3–4 ta tayanch so‘z tanlanadi.

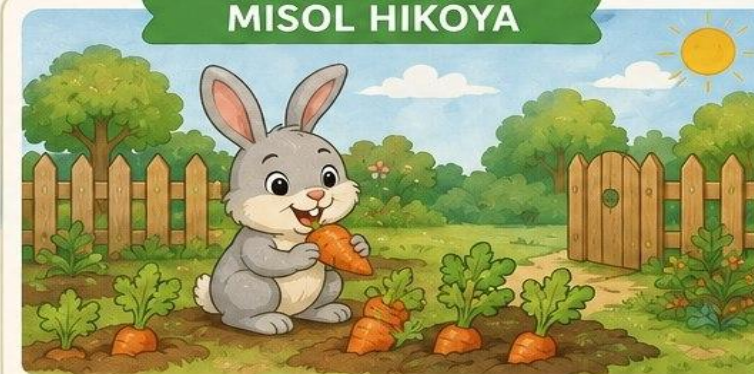
- 2** Bolalar so‘zlar orasidagi bog‘lanishni topadi.

- 3** Kichik hikoya tuziladi.

MISOL HIKOYA

Bir kuni **quyon** **bog‘**ga bordi.
U bog‘da katta **sabzi** ko‘rdi.
Quyong sabzini uzib oldi va yedi.
Sabzi juda mazali edi.
Quyong juda **xursand** bo‘ldi.

Lugʻatni faollashtirish usuli

1

Tanishtirish

Soʻz tasvir va ohang
bilan birga aytiladi.

2

Tanishni aniqlash

“Qani qalam qayerda?”
kabi topshiriq orqali
tushunishi tekshiriladi.

3

Savol-javobda qoʻllash

“Bu nima?” soʻziga bola
soʻzni takrorlab javob
beradi.

4

Mustaqil gapda ishlatish

Bola soʻzni oʻz gapida,
oʻz tashabbusi bilan
ishlatadi.

Semantik tarmoqlar va tematik lugʻat

Lugʻat bilimining ikki tomoni

Lugʻat kengligi — bilgan soʻzlar soni. Lugʻat chuqurligi — soʻzning maʼnosi, belgisi va qoʻllanishini bilish. Bolalar soʻzlarni alohida emas, mavzular asosida bogʻlangan holda oʻzlashtiradilar.

Tematik mavzular (8–12 soʻz)

- Oila
- Kiyimlar
- Hayvonlar
- Tabiat
- Transport
- Oʻyinchoqlar

Lugʻat va ogʻzaki nutqni rivojlantirish metodikasi

Tematik lugʻat asosida ishlash

Kundalik hayotga yaqin mavzular asosida yangi soʻzlar tanlanadi.

Rasmli lugʻatlar

Syujetli rasmlar orqali soʻz va gap tuzish oʻrgatiladi.

Ritm va qoʻshiqlar

Harakat bilan bajarilgan ritmik mashqlar xotirani kuchaytiradi.

Lugʻatni faollashtirish

4 bosqichda yangi soʻz faol nutqqa kiritiladi.

Mini-hikoyalar

Tayanch soʻzlar asosida bogʻlanishli nutq shakllantiriladi.

Tez xaritalash prinsipi

Yangi soʻz turli vaziyatlarda qayta-qayta qoʻllanishi kerak.

TEMATIK LUG'AT ASOSIDA ISHLASH

MAVZU: MENING OILAM

Maqsad: O'zbek tilida oila a'zolarini ayta bilishga o'rgatish. "Bilan" ko'makchili birikma tuzish va "niki" qo'shimchasini nutqda ishlatish; so'zlarni o'zbekcha ohangda ayta olishga o'rgatish. Odob-axloqiy tarbiyaga e'tibor berish; o'zidan kattaga hurmat va kichikka izzat hissini tarbiyalash.

O'zlashtirish uchun so'zlar: otam — dadam, adam, onam — oyi, akam, ukam, singlim, opam, ahil.

Jihozlar: "Oila" mavzusida mazmunli rasm, kartochkalar.

3. OILA

TEMATIK LUG'AT ASOSIDA ISHLASH

MAVZU: KIYIMLAR

Maqsad: ustki kiyimlar (o'g'il bola ko'ylagi, shim, qiz bola kuylagi, chopon, bosh kiyimlar (ro'mol, telpak, do'ppi, qalpoq) turlari haqidagi tasavvurlarini aniqlash va kengaytirish

O'zlashtirish uchun so'zlar: ustki kiyimlar: o'g'il bola ko'ylagi, shim, qiz bola kuylagi, chopon, bosh kiyimlar:ro'mol, telpak, do'ppi, qalpoq.

Tushuntirish uchun so'zlar: kiyamiz, yechamiz, taxlaymiz, ilamiz.

Jihozlar:“Kiyimlar” mavzusida rasmlar, ustki kiyimlar (o'g'il bola ko'ylagi, shim, qiz bola kuylagi, chopon), bosh kiyimlar (ro'mol, telpak, do'ppi, qalpoq),payafzallar rasmlari.

Mavzu: “Kiyimlar”

Ustki kiyimlar

O'g'il bola kiyimlari

ko'ylak

shim

Qiz bola kiyimi

kuylagi

Bosh kiyimlar

ro'mol

telpak

do'ppi

qalpoq

Amaliy mashq

Soʻz tanishtirish (Top va nomla, Rasm va soʻz, Mavzu sandigʻi)

**Mustahkamlash
(Soʻzlar xaritasi,
Ritmik soʻzlar,
Harakatli qoʻshiq)**

**Faol nutqqa chiqarish
(Soʻzlar gulzori, Tayanch
soʻzlardan hikoya)**

“Top va nomla”

Maqsad: Yangi soʻzlarni vaziyat orqali tushunish va eslab qolishni rivojlantirish.

Jihozlar: rasmi kartochkalar, predmetlar

Olma

Mushuk

Non

Kub

Soʻz

Bajarilish tartibi

- Tarbiyachi yangi soʻzni rasm yoki predmet orqali tanishtiradi
- Bola rasm orasidan kerakli predmetni topadi
- Natija: bola yangi soʻzlarni kontekst orqali tushunadi
- Soʻz maʼnosini sodda gaplar bilan tushuntiradi
- Keyingi mashgʻulotlarda soʻz qayta qoʻllanadi
- Soʻz bolaning faol lugʻatiga kiritiladi

“Tayanch soʻzlardan hikoya”

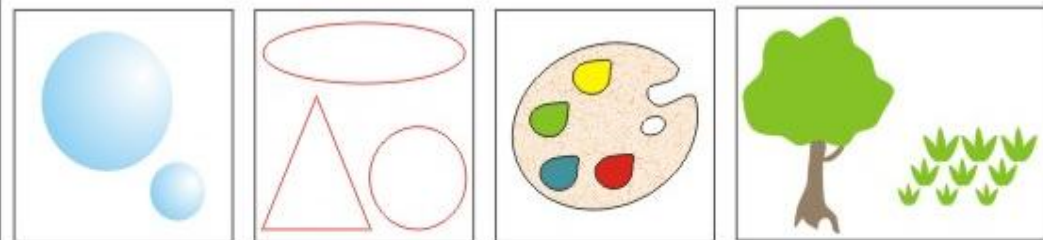
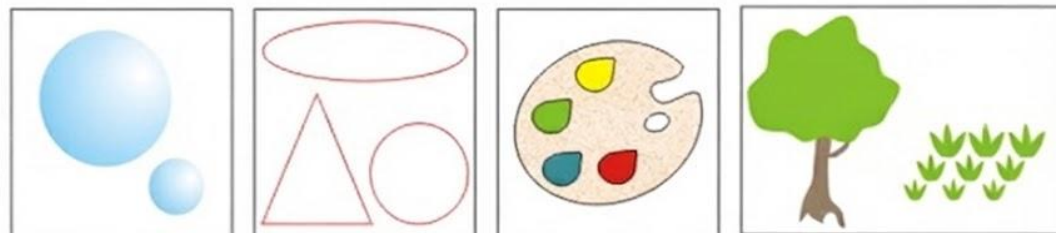
Maqsad: mustaqil hikoya tuzish koʻnikmasini rivojlantirish. **Jihozlar:** soʻz yoki rasm kartochkalari.

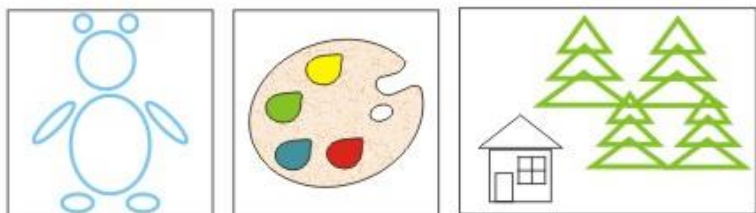
Bajarilish tartibi

1. 3–4 ta tayanch soʻz tanlanadi (masalan: quyon, bogʻ, sabzi, xursand)
2. Bolalar soʻzlar orasidagi bogʻlanishni topadi
3. Kichik hikoya tuziladi
4. Natija: bola soʻzlarni bogʻlab, izchil nutq yaratishga oʻrganadi

1. Rasmni ko'rib chiq, u haqida jadval yordamida gapirib ber.

“Rasmni ko‘rib chiq, u haqida jadval yordamida gapirib ber”

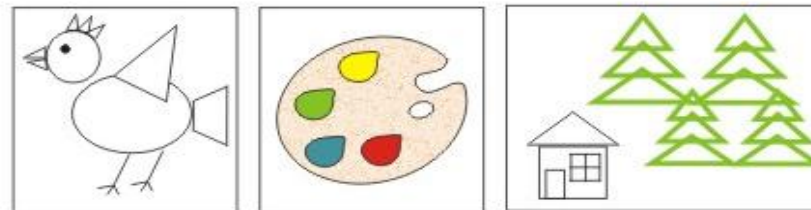
Bu quyon.

Quyoning boshi, quloqlari, tanasi, oyoqlari va dumi bor.

U kul rang.

U o‘rmonda yashaydi.

Qyon yovvoyi hayvon.

“Rasmni ko‘rib chiq, u haqida jadval yordamida gapirib ber”

Bu xo‘roz.

Xo‘rozning boshi, bo‘yni, tumshug‘i, barmoqlar, dumi, toji va qanotlari bor.

Olachipor xo‘roz.

U uyda yashaydi.

Xo‘roz-uy parrandasi.

SO'ZLAR XARITASI

MAVZU:
Uy hayvonlari – odamlar
bilan birga yashaydigan,
parvarish qilinadigan
hayvonlar.

UY HAYVONLARI

BELGISI:

- Sodiq do'st
- Uyi qo'riqlaydi
- Hovlaydi

IT

MUSHUK

BELGISI:

- Mayin junli
- Miyovlaydi
- Sichqon tutadi

BELGISI:

- Sut beradi
- O't yeydi
- Yirik hayvon

SIGIR

QO'Y

BELGISI:

- Jun beradi
- Meblaydi
- O't yeydi

BELGISI:

- Tuxum beradi
- G'daklaydi
- Don yeydi

TOVUQ

QUYON

BELGISI:

- Tez yuguradi
- Sabzavot yeydi
- Uzun quloqli

GAPLAR TUZAYLIK

It uyimizni
qo'riqlaydi.

Mushuk
sichqon tutadi.

Sigir sut
beradi.

Qo'y jun
beradi.

Tovuq tuxum
beradi.

Quyion sabzavot
yeydi.

Amaliy mashq: “Top va nomla”

Maqsad: Yangi soʻzlarni vaziyat orqali tushunish va eslab qolishni rivojlantirish.

Jihozlar: Rasimli kartochkalar, predmetlar.

Bajarilish tartibi:

- 1 Tarbiyachi yangi soʻzni rasm yoki predmet orqali tanishtiradi.

- 2 Soʻz maʼnosini sodda gaplar bilan tushuntiradi.

- 3 Bola rasm orasidan kerakli predmetni topadi.

- 4 Keyingi mashgʻulotlarda soʻz qayta qoʻllanadi.

Kutiladigan natija:

Bola yangi soʻzlarni kontekst orqali tushunadi va faol lugʻatiga kiritadi.

Yakuniy xulosa

O'zbek tilida lug'at boyligini rivojlantirish bolaning nutqiy rivojlanishining asosiy omilidir. Yangi so'zlar rasm, harakat, ritm, o'yin va muloqot orqali berilganda bola ularni tezroq o'zlashtiradi va faol nutqda qo'llay boshlaydi. Tarbiyachining vazifasi — bolaga ko'p so'z yodlatish emas, balki so'zlardan foydalanish uchun tabiiy va qiziqarli imkoniyat yaratishdir. Shunda bola o'zbek tilida erkin fikrlaydigan, suhbat qura oladigan va mustaqil hikoya qiladigan faol nutq egasiga aylanadi.

E'TIBORINGIZ UCHUN RAHMAT!